

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
Навчально-науковий Інститут лісового і садово-паркового господарства
Кафедра ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та
урбоекології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему:
«Проект архітектурно-ландшафтної організації простору
пам'яті на території «Цитаделі» у місті Львові»

Спеціальність 191 «Архітектура та містобудування»

(код і назва)

Освітньо-професійна програма «Ландшафтна архітектура»

(код і назва)

Керівник кваліфікаційної
роботи

(підпис)

ст. викладач Ладнюк М. І.

(посада, наук. ступінь, прізвище та
ініціали)

Виконав ст. гр. СПГ-41

(підпис)

Джавала Еріка І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Львів – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УКРАЇНИ

Інститут: лісового та садово-паркового господарства
Кафедра: ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та урбоекології
Освітній ступінь: бакалавр
Спеціальність: 191 «Архітектура та містобудування»
Освітньо-професійна програма: «Ландшафтна архітектура»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри проф. Генік Я.В.

« _____ » _____ 2024 р.

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА**

Джавала Еріка Ігорівна

(прізвище, ім'я та по-батькові студента)

1. Тема роботи: «Проект архітектурно-ландшафтної організації простору пам'яті на території «Цитаделі» у місті Львові»

затверджені наказом по університету від: № С-309 від 07.05.2024

2. Термін подання студентом роботи: 14 червня 2024 р

3. Вихідні дані до роботи: літературні джерела, фотоматеріали, ситуаційна схема

4. Зміст пояснювальної записки (розділи, які потрібно розробити): _____

Розділ 1. Літературний огляд, Розділ 2. Програма та методика дослідження, Розділ 3. Передпроектні дослідження, Розділ 4. Проектні пропозиції

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

Фотофіксація, ситуаційна схема, схема опорного плану, схема генплану, архітектурні креслення планів поверху, фасади, розріз, 3 D візуалізація

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання: 06.05.2024

Керівник роботи _____ ст. викладач Ладнюк М.І.
(підпис)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Терміни виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1	Пошук та аналіз літературних джерел	06.05-13.05.	
2	Опрацювання аналітичних схем, фотоматеріалів, аналіз ландшафту території	14.05.-19.05	
3	Викреслювання планів та фасадів будинків	19.05.-26.05.	
4	Викреслювання генерального плану, створення візуалізації	30.05.-02.06	
5	Написання пояснювальної записки	03.06.-08.06.	
6	Графічне оформлення роботи	08.06.-14.06.	

Студент _____ Джавала Еріка.І.
(підпис)

Керівник роботи _____ ст. викладач Ладнюк М.І.
(підпис)

Примітка:

1. Форму призначено для видачі завдання студенту на виконання кваліфікаційної роботи і контролю за ходом роботи з боку кафедри і директора інституту.
2. Розробляється керівником кваліфікаційної роботи. Видається кафедрою.

Формат бланка А4 (210 × 297 мм), 2 сторінки на одному аркуші з двох сторін.

УДК 72.712. : 630.

АНОТАЦІЯ

Джавала Еріка Ігорівна "Проект архітектурно-ландшафтної організації простору пам'яті на території «Цитаделі» у місті Львові». Кваліфікаційна бакалаврська дипломна робота зі спеціальності 191 «Архітектура та містобудування». – НЛТУ України. Львів. - 2024. 46 с.

Дипломна робота бакалавра присвячена питанню розробки концепції та проекту простору пам'яті на території Цитаделі у Львові, що поєднує історичну спадщину, архітектуру та ландшафтний дизайн.

В роботі проаналізовано нормативні вимоги щодо проектування відповідних територій, висвітлено особливості функціонального зонування, основні прийоми та принципи створення та облагородження території просторів пам'яті. Досліджено видову та просторову структуру насаджень, містобудівельні та урбоекологічні особливості об'єкта дослідження. Запропоновані шляхи з покращення існуючого стану благоустрою та озеленення території у вигляді схеми генерального плану та графічного 3D візуалізації.

Пояснювальна записка дипломної роботи складається з чотирьох розділів, містить 20 рисунків, 1 таблиця, 22 посилання.

***Ключові слова:** цитадель, простір пам'яті, природно-ландшафтний меморіальний комплекс, архітектурно-просторова організація териорі, благоустрій.*

UDC 72.712. : 630.

ABSTRACT

Dzhavala Erika Igorivna " Project of architectural and landscape organization of the space of memory on the territory of the "Citadel" in the city of Lviv " in the city of Lviv". Qualifying bachelor thesis on specialty 191 "Architecture and urban planning". - NLTU of Ukraine. Lviv. - 2024. 46 p.

The bachelor's thesis is devoted to the issue of developing the concept and project of the memory space on the territory of the Citadel in Lviv, which combines historical heritage, architecture and landscape design.

The work analyzes the regulatory requirements for the design of the relevant territories, highlights the features of functional zoning, the main methods and principles of creating and ennobling the territory of memory spaces. The species and spatial structure of plantations, urban planning and urban-ecological features of the research object were studied. Proposed ways to improve the existing state of improvement and greening of the territory in the form of a master plan scheme and graphic 3D visualization.

The explanatory note of the thesis consists of four sections, contains 20 figures, 1 table, 22 references.

Keywords: *citadel, space of memory, natural landscape memorial complex, architectural and spatial organization of the territory, landscaping.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	9
1.1. Історія та символічне значення Цитаделі	10
1.2. Сучасний стан та використання Цитаделі	12
1.3. Проблема створення меморіального комплексу.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	18
2.1. Задачі та методи дослідження.....	18
2.1.1. Фотофіксація та архітектурний аналіз	18
2.1.2. Графічне представлення.....	22
2.1.3. Порівняльний аналіз.....	23
2.2. Очікувані результати дослідження.....	26
РОЗДІЛ 3. ПРОЕКТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ ПАМ'ЯТІ.....	28
3.1. Аналіз ландшафтного середовища цитаделі.....	28
3.1.1. Геологічна будова.....	29
3.1.2. Гідрогеологічні умови.....	30
3.1.3. Інженерно-геологічна характеристика.....	31
3.1.4. Насадження на території цитаделі.....	32
3.1.5. Рельєф території цитаделі та прилеглих до неї територій	33
3.2. Аналіз попередніх проєктів.....	35
3.3. Рекомендації щодо архітектурно-просторової організації Цитаделі	37
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

Зберегти й унаочнити історичну пам'ять - священний обов'язок перед прийдешніми поколіннями. Львів, одне з найдавніших міст України, містить у собі бурхливу багатовікову історію, сповнену як героїчних, так і трагічних сторінок воєнних часів, окупацій та періодів мирного розквіту. Цитадель міста не лише величний архітектурний витвір середини XIX століття, а й унікальний свідком знакових подій минулого.

Створення на території цього історичного об'єкту меморіального простору стане даниною пошани пам'яті героїчним та трагічним сторінкам історії стародавнього міста Лева, а також місцем для роздумів та вшанування пам'яті поколінь. Втілення такої ініціативи відповідає провідним світовим тенденціям щодо облаштування меморіальних просторів та є своєчасною відповіддю на нагальну потребу суспільства у збереженні та переосмисленні історичних надбань нації на тлі сучасних реалій.

Метою даної бакалавської роботи є розробка концепції та проекту простору пам'яті на території Цитаделі у Львові, що поєднує історичну спадщину, архітектуру та ландшафтний дизайн.

Задачі дослідження включають аналіз історичної значущості Цитаделі та її ролі в історії Львова, вивчення світового досвіду створення меморіальних просторів та визначення ключових елементів, що роблять ці проекти успішними. Також передбачається проведення соціологічних досліджень серед львів'ян для визначення їхніх потреб і очікувань щодо простору пам'яті. Крім того, дослідження охоплюватиме розробку концептуальних засад проекту, що включають основні елементи, такі як сад пам'яті, пам'ятники, арт-інсталяції та інші меморіальні об'єкти, а також оцінку фінансових та організаційних аспектів реалізації проекту.

Об'єктом дослідження є Цитадель у Львові, історична споруда середини XIX століття, що має значний вплив на архітектурний та історичний ландшафт міста.

Предметом дослідження є елементи простору пам'яті, які включатимуть

сад пам'яті, де будуть висаджені символічні рослини, встановлені скульптури та інформаційні таблички, пам'ятники та меморіали, що увіковічнюють певні події або осіб, важливих для історії міста та країни, арт-інсталяції - тимчасові або постійні мистецькі об'єкти для емоційних та інтелектуальних рефлексій відвідувачів, а також паркову архітектуру та ландшафтні оздоблення, які інтегруватимуть меморіальні об'єкти у природний ландшафт за допомогою містків, фонтанів, доріжок з пам'ятними дощечками, алей з деревами, водойм тощо.

Методами дослідження є аналіз літератури, що передбачав вивчення наукових праць, статей, архітектурних проектів, пов'язаних з темою меморіальних просторів та їх створення, історичні дослідження щодо Цитаделі, її ролі у різні періоди, важливих подій, пов'язаних з цією територією, консультації з фахівцями - архітекторами, ландшафтними дизайнерами, істориками та культурологами для отримання професійних рекомендацій. Серед інших методів: були наведені соціологічні опитування мешканців Львова у формі анкетування та інтерв'ю для визначення їхніх очікувань та потреб щодо простору пам'яті, а також порівняльний аналіз світових прикладів створення меморіальних просторів для визначення найкращих практик та їх адаптації до місцевого контексту.

Практична цінність полягає в запропонованій концепції простору пам'яті на території Цитаделі у Львові для зберігання культурних та духовних цінностей, щоб передати їх наступним поколінням і зберегти їхню цінність крізь призму часу.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Львівська цитадель завжди була привабливим місцем, яке зберігає тисячолітню історію. Її унікальність у розташуванні – поміж кількох гір, з яких відкривався вид на довколишні землі. Тут було комфортно побудувати замський маєток, облаштувати захисні фортифікації, а у сучасний період облаштувати ресторан і готель [9].

Львівська цитадель – це комплекс укріплень та фортифікацій, побудованих в середині XIX ст. у Галицькому районі Львова. Цитадель складається з чотирьох веж-бастіонів і триповерхової будівлі казарми. Крім пам'ятки Цитаделлю також звать саму місцевість, на якій розташований комплекс. Цитадельна Гора була заселена ще в глибоку давнину, про що свідчать знахідки кам'яних знарядь. Вона часто змінювала свої назви, залежно від періоду можна зустріти згадки про Калічу гору, гору Шембека, «Турецькі шанці», гору Вроновських та інші [14]. На момент зведення цитаделі, у середині 19 століття, у Європі відбувалися значні зміни у військових технологіях. З'являлися нові типи артилерії, які робили старі фортифікаційні споруди, такі як мури навколо Львова, застарілими. Окрім втрати оборонної функції, мури також заважали розширенню міста, яке стрімко розвивалося.

Враховуючи всі ці фактори, австрійська влада, яка тоді володіла Львовом, прийняла рішення про розбирання старих фортифікаційних споруд та зведення нового комплексу укріплень, який би відповідав сучасним потребам. Варто зазначити, що існувала ймовірність війни між Австрійською та Російською імперіями. Цей фактор також вплинув на рішення про будівництво цитаделі, адже вона мала слугувати потужним оборонним пунктом. Проект цитаделі розробив генерал Максиміліан-Йосиф д'Есте. Основні роботи з будівництва тривали з 1852 по 1854 рік. Львівська цитадель стала однією з найпотужніших фортифікаційних споруд в Європі на той час. Протягом багатьох років служила важливим військовим об'єктом. Сьогодні цитадель є пам'яткою історії та архітектури, а також популярним туристичним місцем [7]. [8]. [14].



Рис. 1.1. Львівська Цитадель [9]

1.1. Історія та символічне значення Цитаделі

Територія історико-архітектурного комплексу "Цитадель" у Львові, де під час Другої світової війни розміщувався концтабір, знаходиться на узгір'ї, обмеженому вулицями Стефаніка, Коперника, Вітовського, Коцюбинського, Драгоманова, Глібова, Каліча Гора. Ця місцевість, відома також як Цитадельна гора, складається з трьох невеликих гір.

Військово-оборонний комплекс "Цитадель" був збудований у 1851-1854 роках австрійською владою. Цей крок був зумовлений змінами у військових технологіях та втратою оборонної функції старих фортифікаційних споруд, які оточували місто.

Комплекс "Цитадель" складався з головного корпусу казарми, артилерійських форти-бастіонів, ровів, валів та чотирьох круглих веж. Ці споруди мали забезпечувати оборону міста від можливих нападів.

На початку ХХ століття, з появою нових видів озброєння, комплекс "Цитадель" втратив своє військове значення. З 1920 року він використовувався як казарма, а згодом - як склад. Під час Другої світової війни, з 1941 по 1944 рік, на території "Цитаделі" функціонував німецький концтабір "Шталаг-328". Тут утримувалися та були жорстоко знищені тисячі людей різних національностей, у тому числі радянські військовополонені, євреї, поляки та інші.[8].

Цитадель зіграла важливу роль у подіях 1 листопада 1918 р. під час

проголошення Західно-Української Народної Республіки. Під час Другої світової війни німці використовували її як концтабір "Шталаг-328", через який пройшли близько 280 тисяч військовополонених, з яких близько 142 тисяч загинули[10].



Рис. 1.2. Вежа смерті концтабору «Шталаг-328» [10]

Важливо підкреслити, що умови ув'язнення в концтаборі на території Цитаделі були жахливими. Внутрішній режим був спрямований на фізичне знищення в'язнів. Їм видавали мізерні пайки їжі, що ледь забезпечували мінімальні потреби організму. В'язнів змушували важко працювати, часто в нелюдських умовах, не даючи їм можливості відпочити. Тих, хто не виконував встановлені норми, жорстоко карали. В'язнів утримували під відкритим небом у тісних, антисанітарних умовах, в клітках або в неопалюваних приміщеннях, що взимку було особливо жорстоко. Через жахливі умови життя, поширення епідемій, розстріли, катування та голод смертність у таборі була дуже високою. Тисячі людей загинули тут лише через те, що вони не відповідали ідеології нацистів. Це важливо пам'ятати, щоб ніколи не допустити повторення таких злочинів проти людяності. [10].

Після війни Цитадель використовувалась як протиатомне сховище. На її стінах збереглися написи, що відображають трагедію військовополонених.



Рис. 1.2. Казарми оборонного комплексу Цитаделі в 1941-1944 [4]

Пізніше споруди цитаделі служили за склад заводу «Електрон», також в радянські часи тут базувалась військова частина [8].

1.2. Сучасний стан та використання Цитаделі

Істотних перебудов планувальної структури та зміни фасадів не було. В приміщеннях будівель (пам'яток мілітарної архітектури), які належать ВАТ "Електрон-Банк" (казарми, східна квадратна вежа (вежа-бастіон)) проведені ремонтні роботи з пристосуванням під офісні (банківські) функції [12].

Важливо зазначити, що в круглій вежі, яку орендує бібліотека НАН України, були проведені ремонтні роботи. Ці роботи були спрямовані на пристосування вежі під фондосховище. Під час робіт було вжито заходів, щоб зберегти загальний архітектурний вигляд будівель пам'ятки. Це свідчить про відповідальне ставлення до історичної спадщини. На жаль, мала кругла східна вежа частково втратила свій архітектурний образ через руйнацію. Це болюча втрата, адже вежа є цінним елементом комплексу. Важливо вжити заходів для її реставрації та збереження. [14].

Вся територія концтабору з місцями поховань, масових знищень людей, як і споруди – пам'ятки мілітарної архітектури і об'єкти концтабірного періоду (бараки, лазарети, і інші одноповерхові будівлі різного призначення) охороняють пам'ять про трагічні сторінки не лише нашої, а й світової історії, про невинно загиблих тут людей. У радянську добу пам'ятки не лише не охоронялися, але й були фактично спаплюжені – половина споруд концентраційного табору,

незважаючи на рішення місцевих рад здобули собі власників, на великій частині поховань зроблено автостоянку. Інші території постійно перебували під впливом природних та кліматичних чинників [5].



Рис. 1.3. Зруйнований форт на Познанській горі [18]

На жаль, історія цього комплексу не обмежується лише проблемами з охороною пам'яток. З початком незалежності України і до сьогоднішнього дня, як вже згадувалось, під час будівництва банків, готелів та інших об'єктів у 1990-2000-х роках на території комплексу було знайдено величезну кількість людських останків. Це жахлива трагедія, яка свідчить про варварське ставлення до пам'яті померлих. Більшу частину цих останків просто викинули на смітники, а частину – "зручно" заховали у заглибинах та котлованах, заливши бетоном. Це не лише жорстоко та нелюдяно, але й є грубим порушенням закону. Рішення облвиконкому №330 від 26.04.1986 р. та облради від 1988 р. про впорядкування території Цитаделі (в тому числі і звільнення та знесення всіх споруд, що розміщені до кільцевого проїзду по даній території) чітко вказувало на необхідність збереження цієї історичної пам'ятки. Однак, замість цього, на території комплексу протягом 1990-2000-х років відбувалось безконтрольне будівництво, яке супроводжувалось варварським знищенням людських останків. Це неприпустиме явище, яке потребує рішучого засудження та розслідування. Важливо, щоб винні у цій трагедії були покарані, а людські останки, знайдені на території комплексу, були належним

чином перепоховані. Це питання не лише поваги до померлих, але й збереження нашої історичної пам'яті.



Рис. 1.4. Облаштований Готель-ресторан "Citadel Inn"[21]

Назагал готель-ресторан "Citadel Inn" та інші установи, які зайняли колишні приміщення концентраційного табору, є дисгармонійні щодо їх функціонального використання в порівнянні з сумним призначенням в історичному минулому. На даний момент з поки відносно цілісним комплексом може трапитись непоправне. Цей контраст є болючим нагадуванням про трагедії, які сталися тут, і може викликати дискомфорт у багатьох людей. Важливо пам'ятати про історію цього місця та з повагою ставитися до пам'яті жертв. На даний момент з поки що відносно цілісним комплексом може трапитись непоправне. Існує ризик, що в майбутньому його історична цінність буде втрачена через недбале ставлення або нове будівництво. Тому важливо вживати заходів для збереження комплексу та його належного утримання.

Що стосується стану комплексу, то він потребує певної уваги. Схили Цитадельної гори густо зарослі великими деревами, що може призвести до руйнування схилів та споруд. Між деревами прокладені стежки, які ведуть до прилеглих вулиць, але їх стан може бути покращений. Благоустрій території перед головними спорудами ВАТ "Електрон-Банк" знаходиться в задовільному стані, але й тут можна зробити певні покращення. Загалом, комплекс потребує комплексного підходу до його збереження та розвитку. Важливо розробити план, який би передбачав реставрацію історичних будівель, благоустрій території, а також забезпечення доступу до комплексу для відвідувачів. Також важливо провести

просвітницьку роботу, щоб розповісти людям про історію цього місця та його важливість для нашої пам'яті.



Рис. 1.5. Триповерховий корпус казарм [2]

Територія концентраційного табору, місця поховань, як і решта території, не виділені, не впорядковані. Огорожа відсутня. Технічний стан ансамблю оборонних споруд (включаючи будівлі колишнього концтабору) задовільний.

Стосовно функціонального використання, готель-ресторан "Citadel Inn" та інші установи, які зайняли колишні приміщення концентраційного табору, є дисгармонійні в порівнянні з призначенням в історичному минулому.

Площі місць поховань і знищень знаходяться:

- під насипом ґрунту (території в межах двох основних веж, інших будівель концтабору і на північ від колишньої казарми);
- під насипами ґрунту, асфальту (всі площі, розташовані позаду колишньої казарми, її квадратних веж та площа колишнього стрілецького поля концтабору).
- в відносно задовільному стані (будівлі, де здійснювали розстріли).
- однак схили Цитадельної гори (парк) належно не впорядковані.

Загальний технічний стан об'єкта задовільний.

Наявні різного призначення кабельні мережі, також газо- і водопровідні, каналізаційні системи. При проведенні цих мереж підземному напрямку з півдня до західної частини споруди казарми, за словами очевидців, було виявлено і тут же

вивезено за межі території численні людські рештки. Отже, дане сполучення простягається по місцях поховань [6].[15].

Ансамбль оборонних споруд "Цитадель" є цінним архітектурним об'єктом, єдиним збереженим на території України прикладом австрійської оборонної архітектури середини ХІХ ст [22]. Цитадельна гора є пам'яткою археології, садово-паркового мистецтва, архітектурно-ландшафтного комплексу м. Львова. І знаючи всю історію цього місця постає питання, чому ми не подбали про його збереження? Дана робота націлена на виправлення помилок попередніх поколінь.

1.3. Проблема створення меморіального комплексу

Що стосується пам'яткового статусу цього комплексу, він має цікаву історію. Спочатку кожен окремий елемент комплексу мав статус пам'ятки місцевого значення. Це свідчить про те, що вже на той час місцева влада визнавала цінність та унікальність цих споруд. У 2012 році комплекс отримав визнання на державному рівні. Його внесли до реєстру пам'яток державного значення. Це стало важливою подією, адже підкреслило не лише історичну та архітектурну цінність комплексу, але й його значущість для всієї України. Такий статус свідчить про те, що комплекс має виняткову цінність для історії, науки та культури нашої країни. Він є свідченням минулого, яке важливо берегти та досліджувати для майбутніх поколінь.

З точки зору охорони пам'яток, комплекс можна розглядати як ансамбль – історичний і архітектурний. Це означає, що всі його складові частини – будівлі, споруди, територія – тісно пов'язані між собою і мають спільну історію. Важливо підкреслити, що комплекс зберігся досить добре. Це робить його ще більш цінним з точки зору охорони пам'яток. Адже такі добре збережені об'єкти дають можливість дослідникам та історикам краще зрозуміти минуле, а також відтворити його для широкого загалу. Тому цілком справедливо, що до комплексу слід підходити, як до об'єктів культурної спадщини. Їх охорона та збереження є не лише нашим обов'язком, але й свідченням поваги до історії та культури нашої країни. Окрім вищезазначеного, важливо також зазначити, що комплекс має значний потенціал для розвитку туризму. Він може стати цікавою та привабливою локацією

для відвідувачів з різних куточків України та світу.

Таким чином, комплекс є не лише цінним пам'яткою історії та архітектури, але й важливим ресурсом для розвитку регіону[19]. Однак, на жаль, існує й певна складність, пов'язана з охороною цього комплексу. "Складно буде ознакувати комплекс, через те, що фактично всі приміщення у приватній власності", – зазначає архітектор-реставратор.[17]. Це дійсно є серйозною проблемою, адже для того, щоб ефективно охороняти пам'ятку культурної спадщини, необхідно мати до неї доступ. У даній ситуації власники приміщень можуть не погодитися на те, щоб на їх території проводились якісь роботи з реставрації чи консервації. Це може призвести до того, що комплекс буде поступово руйнуватися, адже без належного догляду та реставрації навіть найміцніші будівлі з часом втрачають свою цінність.

У комунальній власності перебуває лише земля, всі споруди здебільшого в приватній власності. За словами історика, навіть якщо прописати правильні рішення щодо меморіального комплексу, то, не торкаючись споруд, які мають безпосереднє відношення до цієї історії, зробити це буде складно. У світі, якщо держава чи місто хоче певне місце ознакувати як пам'ятку історії, то тоді викупувають приміщення, бо це стає потребою громади, в Україні на даний момент такі питання не вирішуються без скандалів та швидко, процес може тривати роками, якщо не здобуде суспільного розголосу і це не гарантує успіх.

РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Задачі та методи дослідження

Оскільки основна мета роботи полягає у розробці концепції простору пам'яті, яка відображатиме історію та культурну спадщину міста Львова і буде відкритою для відвідувачів, то пропоную сформулювати наступні завдання дослідження:

- Поглиблене вивчення історії та культурного контексту міста Львова для визначення ключових подій, осіб та символів, які слід відобразити у просторі пам'яті.
- Дослідження прикладних аспектів створення просторів пам'яті в інших містах для виявлення найкращих практик та інновацій, які можна використати при розробці концепції для Цитаделі.
- Вивчення та впровадження найкращих практик для створення гармонійної та дієвої системи мирного вшанування пам'яті. Обґрунтування заходів щодо реалізації концепції простору пам'яті, включаючи визначення структури, архітектурних елементів, скульптур та інших символічних об'єктів.

Вибір методів вивчення обумовлюється особливостями теми та її міждисциплінарним характером. Тому, крім традиційних польових та кабінетних методів, таких як фотофіксація, виміри, графічне порівняння, вивчення архівних матеріалів, метод порівняльного аналізу тощо, було застосовано й авторський метод, розроблений для дослідження конкретного наукового об'єкта на основі вже існуючих методів інвентаризації та опису фортифікаційних споруд, функціонально-просторового моделювання фортифікаційного комплексу [16]. Цей метод ґрунтується на розумінні фортифікаційної архітектури середини ХІХ століття як складної системи, що є результатом інтелектуального синтезу регіонально-просторового, ландшафтного, архітектурного та військового проектування. Також він включає аналіз стилістичних оздоблювальних прийомів та елементів.

2.1.1. Фотофіксація та архітектурний аналіз Цитаделі

Площа самої цитаделі становить 2560 метрів квадратних. Багато десятиліть

вежу не використовували і вона перебувала в занедбаному стані. Для виведення будівлі з аварійного стану в першу чергу була виправлена конструкція даху з перенесенням несучих елементів зі склепінь на несучі стіни, з винесенням конструктивних елементів даху з мерлонів, зі зміною звису даху, відірваного від історичних елементів, з влаштуванням внутрішнього водовідводу. При цьому розміри і форма даху залишилися незмінними [20].



Рис. 2.1. Дах Квадратної вежі [2]



Рис. 2.2. Вид на Квадратну вежу збоку [2]

Спочатку кругла вежа Цитаделі була спроектована з плоским дахом. Цей тип даху був поширений у військових спорудах того часу. Однак незабаром після будівництва стало зрозуміло, що плоский дах має ряд недоліків. Зокрема, він не забезпечував належного відведення дощової води, що призводило до закисання та

заклинювання.

Щоб вирішити цю проблему, було прийнято рішення замінити плаский дах на чотирисхилий. Вважалося, що цей тип даху буде більш ефективним у відведенні дощової води. На жаль, чотирисхилий дах також не виправдав очікувань. Він не лише не вирішив проблему закисання, але й мав інші недоліки.

Недоліки чотирискатного даху:

- Опора стовпів на склепіння: Стовпи, що підтримували конструкцію даху, були встановлені безпосередньо на склепіння вежі. Це призвело до появи тріщин у склепіннях, які з часом могли б призвести до їхнього обвалу.
- Недостатні звиси даху: Звиси даху були недостатньо винесені за межі вежі. Це означало, що дощова вода стікала з даху і потрапляла на фасади будівлі, що призводило до їхнього руйнування.
- Замурований простір між мауерлатом і мерлонами: Простір між мауерлатом (верхня частина стіни) і мерлонами (зубчасті виступи на стіні) був закладений цеглою. Це заважало вільному стоку води та негативно впливало на стан мерлонів. [2].[15].[20].



Рис. 2.3. Мансардний простір Квадратної вежі [2]

У мансардному просторі влаштовано багатофункціональну залу, яку вздовж мерлонів огинає кругова галерея з чудовим краєвидом на Львів. Вікна на даху розташовані відповідно до основних видових точок. Створено єдиний простір без

опор, зручний для проведення заходів та експонування мерлонів і машикул на тлі панорами міста. Якщо нижні чотири поверхи масивні в античній традиції, то мансардний поверх у легких формах готичної традиції наповнений світлом.

Планувальну структуру будівлі відновлено і доповнено новими сходами та панорамним ліфтом, щоб зробити її доступною для всіх. Аварійні склепіння укріплені шляхом встановлення компенсуючої конструкції. Відновлюються бійниці та вікна третього і четвертого поверхів, а місця розташування і форма втрачених кам'яних рам цих вікон позначаються металевими листами. Відновлено земляний парапет навколо вежі, існуючий міст та кам'яну підпірну стіну біля мосту [2].



Рис. 2.4. Внутрішній простір вежі [2]



Рис. 2.5. Внутрішній простір вежі [2]

2.1.2. Графічне представлення

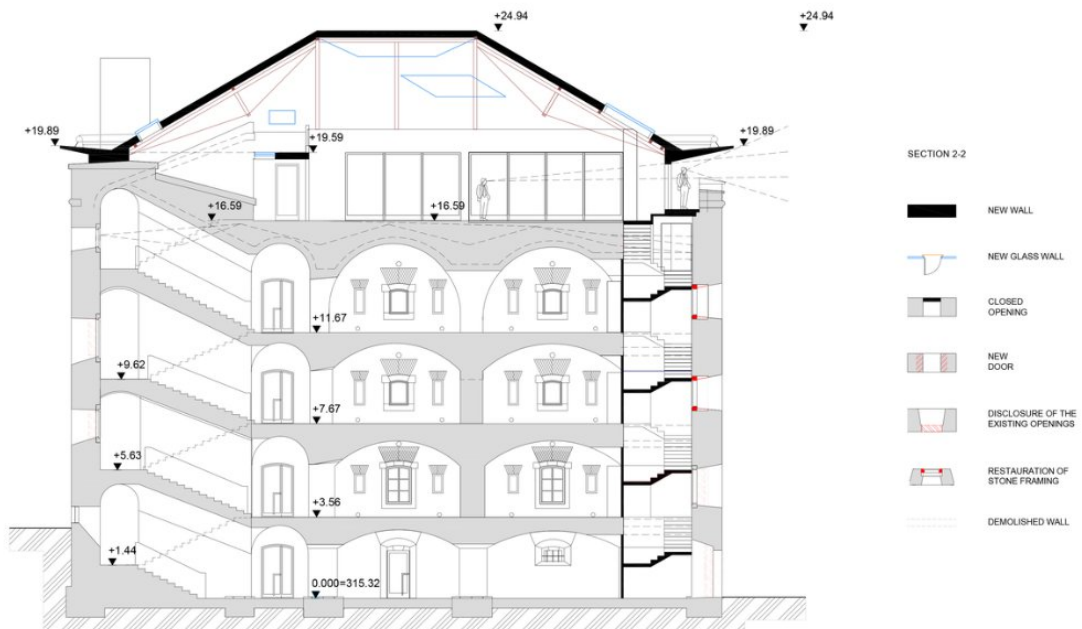


Рис. 2.6. Графічний план Квадратної вежі [2]

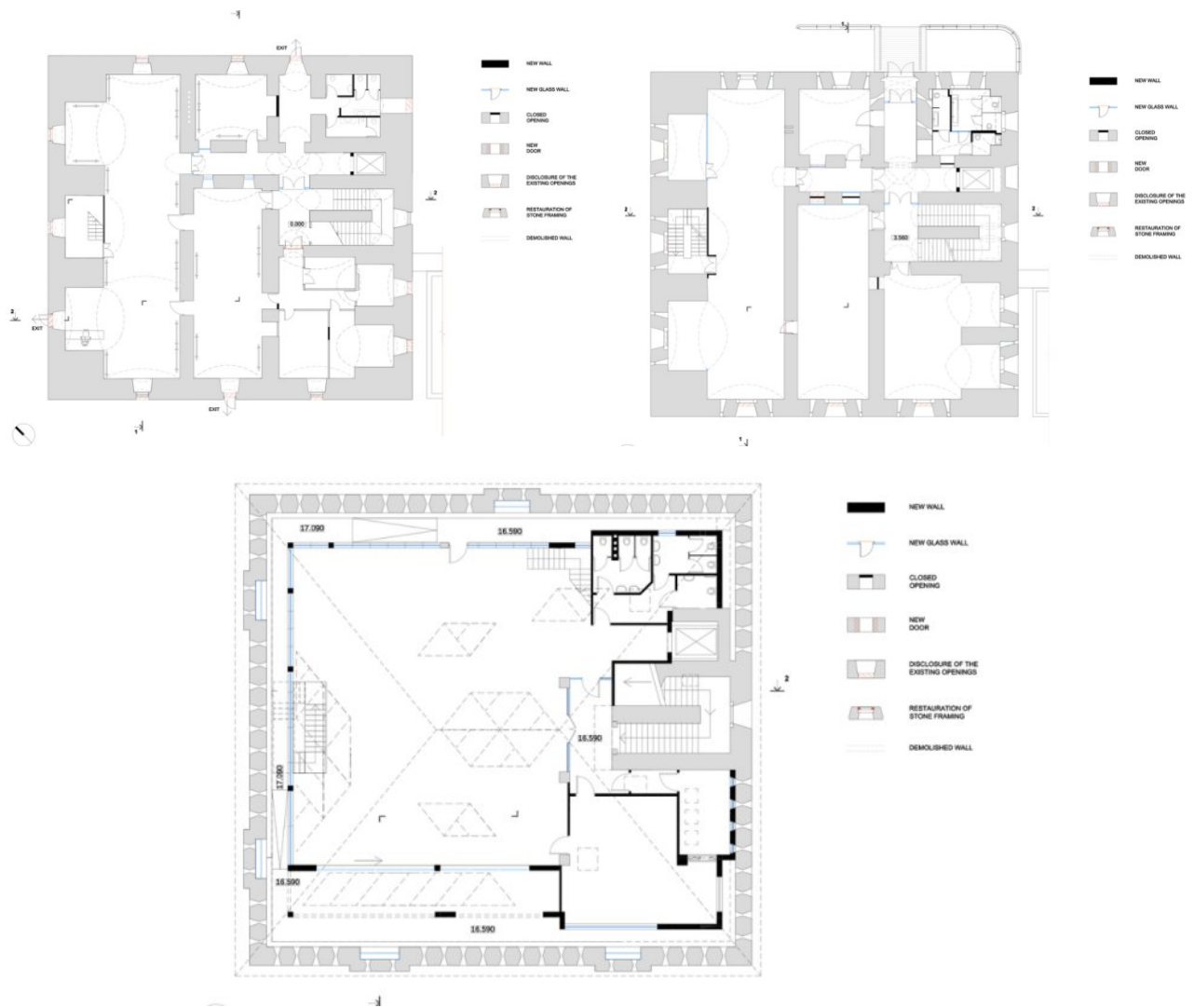


Рис. 2.7. Плани поверхів Квадратної вежі [2]

2.1.3. Порівняльний аналіз

У контексті порівняльного аналізу пропоную розглянути інші проекти просторів пам'яті, які були створені в Україні. Пам'ять про минуле - це не лише особистий досвід, але й колективна відповідальність. Саме тому створення просторів пам'яті, які дозволяють людям зберегти та осмислити трагічні події історії, є надзвичайно важливим завданням. В Україні протягом останніх років було реалізовано чимало таких проектів, кожен з яких має своє значення та робить свій внесок у збереження історичної пам'яті. Держава та громадські організації надають значну фінансову та організаційну підтримку проектам просторів пам'яті. Ці проекти користуються великою популярністю серед населення, особливо серед молоді. Незважаючи на різницю в темах та форматах, всі ці проекти об'єднують спільна мета - збереження історичної пам'яті та осмислення трагічних подій.

минулого[6]:

Таблиця 2.1.

Порівняльний аналіз просторів пам'яті в Україні

Назва	Опис	Досвід
Пам'ятник Голодомору <i>Київ 2008</i>	Вшановує пам'ять мільйонів жертв Голодомору 1932-1933 років.	Став важливим символом пам'яті та освіти про трагедію Голодомору, місцем для проведення урочистих заходів та пам'ятних молебнів.
Музей "Територія терору" <i>Львів 2011</i>	Розповідає про політичні репресії та терор під час радянської епохи в Західній Україні.	Отримав міжнародне визнання та багато позитивних відгуків від відвідувачів за освітній та пам'ятковий характер.
Меморіал Небесної Сотні <i>Київ 2014</i>	Присвячений загиблим під час Революції Гідності в 2014 році.	Став центром суспільних подій та місцем поклоніння для українців, символізуючи боротьбу за свободу та демократію.
Меморіал Бабин Яр <i>Київ 1976</i>	Присвячений жертвам нацистських репресій, зокрема масовим розстрілам євреїв під час Другої світової війни.	Важливий символ пам'яті про Голокост, що привертає увагу відвідувачів та стимулює дискусії про трагедії минулого.
Пам'ятник Жертвам Голодомору <i>Харків 2009</i>	Вшановує пам'ять мільйонів жертв Голодомору 1932-1933 років.	Став важливим центром пам'яті та освіти про трагедію Голодомору в регіоні.
Пам'ятник Жертвам Голокосту <i>Дніпро 2018</i>	Вшановує пам'ять про жертв нацистського Голокосту в Україні.	Став символом толерантності та місцем для вшанування пам'яті жертв.

Музей Історії ГУЛАГу <i>Харків 2015</i>	Присвячений історії політичних репресій та ГУЛАГу в Україні.	Отримав визнання як важливий освітній центр і цільове місце для вивчення історії та пам'яті.
Пам'ятник Переселенцям <i>Запоріжжя 2016</i>	Вшановує пам'ять переселенців та біженців з окупованих територій.	Став символом солідарності та пам'яті про втрати та страждання переселенців.

Їхній досвід показує, що:

1. Ці меморіали та музеї стали символами пам'яті та місцями для освітніх заходів, пов'язаних з Голодомором, політичними репресіями, Голокостом, Революцією Гідності та проблемами, які вони представляють. Вони допомагають зберегти живу пам'ять про трагічні події та їхніх жертв.
2. Вони отримали визнання на національному та міжнародному рівнях як важливі освітні та пам'ятні центри, які привертають увагу відвідувачів та стимулюють дискусії про трагедії минулого.
3. Меморіали стали місцями для проведення урочистих заходів, релігійних обрядів, місцями вшанування пам'яті про загиблих та демонстрацій солідарності з постраждалими. Вони символізують боротьбу за свободу, демократію та гідність, вони показують, що ті, хто залишився пам'ятають і ніколи не забудуть ціну, яку українці як нація платять за своє існування.
4. Досвід цих пам'ятних місць підкреслює важливість збереження історичної пам'яті, вшанування жертв трагедій та освіти суспільства про минулі події для запобігання їх повторенню в майбутньому.



Рис. 2.8. Музей "Територія терору" у Львові [3]



Рис. 2.9. Меморіал Небесної Сотні у Києві [3]

Отже, наявність таких меморіальних просторів в Україні відіграє ключову роль у формуванні суспільної свідомості, збереженні історичної пам'яті та вшануванні жертв трагічних подій.

2.2. Очікувані результати дослідження

Основним завданням є:

- Встановлення характерних особливостей архітектури фортифікаційних споруд Цитаделі: вивчення історичних документів, архітектурних планів, креслень, фотографій, проведення натурних обстежень та археологічних розкопок.
- Розроблення принципів збереження, реставрації та експлуатації фортифікацій Цитаделі: визначення методів та технологій, які дозволять

зберегти та відновити історичні пам'ятки, розробка концепції їх подальшого використання.

На базі представлених можна очікувати від даної роботи:

- Монографію, що міститиме ґрунтовне дослідження Цитаделі, включаючи її історію, архітектуру, сучасний стан та перспективи збереження та використання. Ґрунтовне дослідження архітектури фортифікацій Цитаделі, яке міститиме аналіз історичних джерел, опис характерних рис архітектури, типологію фортифікаційних споруд, хронологію їх будівництва та реконструкцій.
- Методичні рекомендації з збереження, реставрації та використання фортифікацій Цитаделі: практичний посібник для реставраторів, архітекторів, містобудівників, який міститиме опис методів та технологій збереження та реставрації історичних споруд, а також рекомендації щодо їхнього подальшого використання.
- 3D-модель фортифікацій Цитаделі: віртуальна модель, яка дозволить краще зрозуміти історичні споруди та продемонструвати їхню архітектурну цінність.
- Рекомендації щодо збереження та використання Цитаделі, які можуть бути використані для розробки проектів реставрації, реконструкції та благоустрою Цитаделі.

РОЗДІЛ 3. ПРОЕКТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ ПАМ'ЯТІ НА ТЕРИТОРІЇ ЦИТАДЕЛІ

Рекомендації щодо архітектурно-просторової організації меморіальних комплексів та музеїв є надзвичайно важливими для забезпечення належного функціонування цих об'єктів та досягнення їхніх цілей з вшанування пам'яті жертв трагічних подій. Такі рекомендації допомагають створити відповідну атмосферу та контекст, який дозволяє відвідувачам поринути в трагічні події минулого, пережити емоційний вплив та усвідомити їхнє значення. Вони забезпечують зручність та логічність розміщення експозицій, допоміжних приміщень, аудиторій та інших функціональних зон, що полегшує сприйняття інформації та покращує досвід відвідування.

Крім того, архітектурні рішення самі по собі можуть бути потужними носіями символічних значень та повідомлень, пов'язаних з трагічними подіями, увічнюючи пам'ять про них та передаючи важливі повідомлення наступним поколінням. Рекомендації також враховують місцевий контекст, історичну спадщину та культурні особливості території, на якій розташовується меморіал, забезпечуючи його гармонійну інтеграцію в навколишнє середовище. Нарешті, вони сприяють реалізації освітніх цілей меморіалів, створюючи умови для проведення наукових досліджень, публічних лекцій, семінарів та інших заходів з поширення знань про трагічні події [13].[19].

3.1. Аналіз ландшафтного середовища цитаделі

Територія навколо гори Цитадель розкинулася в межах Львівського плато, яке вирізняється глибоко розчленованою поверхнею. Сама Цитадель, що височіє майже в центрі міста, є одним з найцікавіших ерозійних останців - ізольованих горбів, що збереглися. Її форма близька до правильної округлості, а круті схили мальовничо спадають до вулиць Вітовського, Франка, Грушевського, Мартовича, Стефаніка та Коперника.

Найвища точка гори сягає 324 метрів, що можна спостерігати в районі вулиці Вітовського. Її підніжжя розташоване на значно нижчій висоті - 279

метрів, якщо вимірювати від перетину вулиць Коперника та Стефаніка. Різниця у висоті складає 45 метрів, що робить Цитадель домінантою в цій частині міста.

Клімат у цій місцевості помірно континентальний. Річна кількість опадів сягає 782-798 мм, що робить цю місцевість досить вологою. Середньорічна температура повітря становить 7,7-7,9°C, що свідчить про помірно теплий клімат [6].

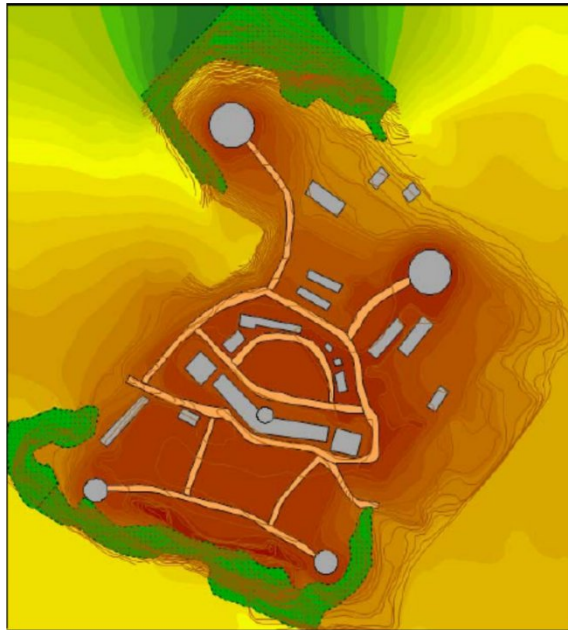


Рис. 3.1. Створена матриця висот району "Цитадель" (Львів)

3.1.1. Геологічна будова.

Геологічна структура гори Цитадель представлена двома основними типами відкладень: верхньокрейдяними та четвертинними.

Верхньокрейдяні відкладення, що входять до складу Львівської крейдяної мульди, формують верхню частину гори. Цитадель, як ерозійний останець, складений саме цими породами. Літологічно верхньокрейдяні відкладення представлені сірими мергелями з залишками викопної фауни.

Верхня частина крейдяної товщі зазнала значного вивітрювання. Вона представлена мергелистою глиною та щебенем мергеля з глинистим заповнювачем. Ці породи характеризуються значною тріщинуватістю.

Потужність крейдяних відкладів (від вершини гори) сягає понад 100 метрів.

Четвертинні відкладення, що залягають на крейдяних, представлені

дрібним піском, твердими та пластичними супісками, а також напівтвердими суглинками. Їхня потужність варіюється від 4 до 12 метрів. Зверху вся територія гори вкрита насипними ґрунтами, товщина яких у середньому становить 0,7-2,5 метра. В окремих місцях потужність насипних ґрунтів може сягати 3,5-4,5 метрів [13].

Схили пагорба зазнають впливу ерозійних процесів, як лінійної, так і площинної, незважаючи на вжиті заходи з їх захисту.

- Геологічна будова гори Цитадель значно впливає на її стійкість та придатність для будівництва.
- Тріщинуватість крейдяних порід може призвести до утворення карстових провалів та інших небезпечних явищ.
- Насипні ґрунти, що покривають схили гори, потребують постійного моніторингу та укріплення, щоб запобігти їх зсуванню.

3.1.2. Гідрогеологічні умови.

Підземні води на території Цитадельної гори зустрічаються лише у відкладах верхньокрейдяного віку. Цей водоносний горизонт, відомий як "крейдяний", поширений по всій території м. Львова. Водотривкі породи цього горизонту представлені тріщинуватими мергелями. Водонасиченість мергелів нерівномірна, як по горизонталі, так і по вертикалі. Найбільша тріщинуватість спостерігається в долинах річок, ярах та балках, де вода має кращий доступ до цих порід [5].

Вода крейдяного водоносного горизонту є напірною, тобто знаходиться під тиском. Рівень напору води може коливатися від 4 до 6 метрів, залежно від геологічних умов та пори року [13].

Четвертинний водоносний горизонт, який зазвичай залягає ближче до поверхні, в районі гори Цитадель відсутній. Це пов'язано з геологічною будовою даної місцевості, де крейдяні відклади залягають безпосередньо під ґрунтовим шаром.

Важливо зазначити, що:

- Рівень ґрунтових вод може змінюватися протягом року, залежно від

кількості опадів та інших факторів.

- Підземні води можуть мати різну мінералізацію та хімічний склад, що впливає на їх придатність для використання.
- Перед будівництвом на території Цитадельної гори рекомендується провести детальне гідрогеологічне дослідження, щоб отримати інформацію про рівень, хімічний склад та інші характеристики підземних вод.

3.1.3. Інженерно-геологічна характеристика.

З точки зору інженерної геології, гору Цитадель можна умовно поділити на три категорії, що відрізняються придатністю для будівництва [7]:

1. Ділянки, абсолютно не придатні для забудови:

- Схили з ухилом понад 20%: Схили гори, що мають крутий нахил (більше 20 градусів), не рекомендується використовувати для будівництва. Ці ділянки складаються з насипних ґрунтів, супісків, суглинків та мергелистих ґрунтів. Максимально допустимий тиск на ґрунт в цій зоні становить 1,0-1,5 кг/см².
- Нестійкі насипні ґрунти: Ділянки з товщиною насипних ґрунтів понад 2,0 м також не придатні для будівництва. Ці ґрунти не мають достатньої несучої здатності і можуть призвести до деформації та руйнування будівель.

2. Ділянки, не рекомендовані для забудови:

- Пологі схили з ухилом 10-20%: Схили гори з помірним нахилом (10-20 градусів) також не рекомендується використовувати для будівництва. Ці ділянки потребують додаткового геотехнічного дослідження та спеціальних заходів для забезпечення стійкості будівель.
- Товсті насипні ґрунти: Ділянки з товщиною насипних ґрунтів понад 2,0 м, навіть на пологих схилах, не рекомендуються для будівництва. Ці ґрунти потребують значних витрат на укріплення та можуть призвести до деформації будівель.
- Нестійкі ґрунти: Ділянки, складені насипними ґрунтами, супісками,

мергелистими ґрунтами, з розрахунковим тиском на них 1,0-1,5 кг/см², також не рекомендуються для будівництва. Ці ґрунти потребують додаткового дослідження та спеціальних заходів для забезпечення стійкості будівель.

3. Ділянки, придатні для забудови:

- Пологі ділянки: Ділянки з ухилом поверхні землі від 0,5 до 10% вважаються придатними для будівництва. Ці ділянки мають стійкі ґрунти, що здатні витримувати навантаження від будівель.
- Сприятливі ґрунти: Ділянки, складені пісками, супісками, суглинками, мергелистими ґрунтами, з розрахунковим тиском на них більше 1,5 кг/см², вважаються придатними для будівництва. Ці ґрунти мають достатню несучу здатність і не потребують додаткового укріплення.
- Тонкі насипні ґрунти: Ділянки з товщиною насипних ґрунтів не більше 1,5 м, навіть на пологих схилах, можуть бути придатними для будівництва. Ці ґрунти потребують ретельного дослідження та, можливо, додаткового укріплення.

Район Цитаделі належить до 5-бальної сейсмічної зони.

3.1.4. Насадження на території цитаделі.

Насадження на території Львівської цитаделі переважно складаються з кленів, акацій, ясенів канадських і потребують упорядкування та санітарної рубки. Також тут росте багато цінних дерев та рослин. Деякі з них мають історичну цінність, адже були посаджені ще в 19 столітті. Інші цінні з ботанічної точки зору, адже є рідкісними або зникаючими видами [6].

- Дуб звичайний: Цей дуб, якому понад 200 років, є одним з найстаріших дерев на території Львівської цитаделі.
- Липа серцеподібна: Липа, якій понад 100 років, є одним з найкрасивіших дерев на території Львівської цитаделі.
- Тисове дерево: Дерево, якому понад 50 років, є рідкісним видом, який занесений до Червоної книги України.



Рис. 3.2. Аерознімок території Цитаделі 2014 р. [1]

У 2022 році на території Цитаделі вирубали частину дерев. Офіційною причиною вирубки було те, що ці дерева були аварійними, тобто ураженими гниллю, шкідниками або небезпечно нахиленими. Однак, це рішення викликало чимало суперечок та протестів з боку громадськості.

Вважається, що вирубка дерев була необґрунтованою, і можна було б врятувати більшість з них за допомогою належного догляду та лікування.

Ось деякі з аргументів, які висловлювали противники вирубки:

- Дерева є важливою частиною екосистеми Цитаделі і відіграють важливу роль у очищенні повітря та води. Вирубка дерев призведе до ерозії ґрунту та руйнування історичного ландшафту Цитаделі.
- Можна було б врятувати більшість дерев за допомогою належного догляду та лікування.
- Вирубка дерев суперечить принципам збереження історичної та природної спадщини.

3.1.5. Рельєф території цитаделі та прилеглих до неї територій.

Природний каркас, що формує місто. Львівський рельєф, зокрема Полтвинська котловина, відіграв визначальну роль у формуванні міського простору. Ця мальовнича западина, утворена тисячоліттями ерозійною діяльністю річки Полтви, оточена схилами, що нагадують величний амфітеатр. З півночі та сходу котловина розширюється завдяки Полтвинському прориву - вузькому проходу, що пролягає між Високим Замком та Кортумовою горою. На

схилах котловини чітко простежуються залишки верхнього плато та локальні піднесення, які слугують мальовничими домінантами ландшафту.

Цитадельна гора, ерозійний останець у південній частині котловини, разом з Високим Замком, Кортумовою та Святоюрською горами утворюють величний ланцюг природних домінант, що оточують цю западину. Давньоруське та середньовічне місто, яке виникло біля підніжжя Високого Замку, завдяки значному перепаду висот (45-60 м) добре проглядалося зі схилів котловини та гір (горбів), особливо з Цитадельної гори [9]. Ця гора, розташована на південь від історичного центру, стає чудовим оглядовим майданчиком, з якого відкриваються панорамні краєвиди на місто.

Однак розростання багатоповерхової забудови, що вийшло за межі котловини, значною мірою нівелювало ці особливості рельєфу. Сьогодні вони стають помітними лише при значному перепаді висот або коли природну домінанту (Цитадельну гору) підкреслюють архітектурні елементи (собор Святого Юра на Святоюрській горі, 9-10-поверхова забудова на Кортумовій горі). Наразі значення Цитадельної гори як домінанти виражене не так яскраво, як колись. Її велич і мальовничість дещо нівельовані сучасною забудовою. Проте, Цитадельна гора й далі залишається важливою частиною міського ландшафту, що нагадує про багатовікову історію Львова та його органічний зв'язок з природним середовищем [20].



Рис. 3.3. Вид на Львів із Цитадельної гори [18]

3.2. Аналіз попередніх проектів

Цей розділ присвячений огляду проектів, які були розроблені після звільнення території колишнього складського господарства об'єднання "Електрон" від промислових функцій.

З 1988 року було висловлено багато цікавих ідей щодо нового життя гори Цитадель. Ось деякі з них [7].[13]:

1. Проекти культурно-освітнього осередку міста:

- Львівський філіал "Діпромiст": На півночі пропонувалося облаштувати зелену зону з фестивальним майданчиком, а на півдні - сучасний концертний комплекс на 5 тисяч глядачів. Історичні будівлі мали бути адаптовані під громадські потреби.
- Інститут "Укрзахідпроектреставрація": На території пропонувалося створити парк з відновленням втрачених фортифікаційних споруд, які згодом використовуватимуться як музеї.
- СПКБ Львівського політехнічного та Львівського лісотехнічного інститутів: Інтерактивний парк.

2. ТЗОВ "Гражда" за спеціальним замовленням "Електрон-банку":

- Створення паркового комплексу з багатофункціональними виставковими просторами.

3. Інститут "Укрзахідпроектреставрація", 1996 р.

- Проект концептуального планування ландшафтного парку на Цитадельній горі, що поєднує в собі елементи різних історичних епох та враховує особливості ландшафту.

4. ДППМ "Містопроект", 1999 р.

- Детальний план розвитку території "Цитаделі" на основі концепції, представленої в конкурсному проекті л/ф "Діпромiст" 1988 року.

5. Інститут "Укрзахідпроектреставрація":

- Документально оформлені межі історико-культурного комплексу "Цитадель", схвалені Львівською міською радою 5 листопада 2004 року рішенням № 1150.

Варто зазначити, що жоден з цих проектів не був реалізований. Наразі гора

Цитадель залишається одним з наймальовничіших та історично значущих місць Львова.

На основі аналізу попередніх проєктів розвитку території гори Цитадель можна виділити два основні напрямки [13]:

1. *Ідеалістичний напрямок*: Цей напрямок передбачає максимальне відтворення втрачених елементів фортифікаційного комплексу. Це означає ретельну реконструкцію фортечних споруд, мурів, бастіонів, тунелів та інших елементів, які колись робили Цитадель одним з найпотужніших укріплень Європи. Формування паркової зони без нового будівництва є важливою складовою цього напрямку. Це дозволить зберегти природну красу гори та створити зелені зони відпочинку для містян.
2. *Реалістичний напрямок*: Цей напрямок ґрунтується на більш прагматичному підході. Він передбачає збереження та часткове відновлення елементів фортифікаційного комплексу. Це може включати реставрацію ключових фортифікаційних споруд, музеєфікацію деяких з них, а також благоустрій та озеленення території. Пристосування цих елементів під громадські та бізнесові функції є ключовим аспектом реалістичного напрямку. Це може включати створення музеїв, кафе, ресторанів, сувенірних магазинів та інших об'єктів, які будуть приваблювати туристів та генерувати доходи для впорядкування всієї території. Формування паркової зони залишається важливою складовою і в цьому напрямку. Проте, окрім зелених зон відпочинку, тут можуть з'явитися й інші об'єкти, такі як спортивні майданчики, дитячі майданчики, концертні майданчики тощо.

Нове будівництво також допускається в рамках реалістичного напрямку.

Проте, воно повинне відповідати певним критеріям:

- Будівлі мають гармонійно вписуватися в історичний та природний ландшафт гори Цитадель.
- Їхнє будівництво не повинно завдавати шкоди історичним пам'яткам та зеленим зонам.

- Нові об'єкти мають бути багатофункціональними та приносити користь місту.

Вибір напрямку розвитку гори Цитадель залежить від багатьох факторів, таких як наявні ресурси, політична воля, думка громадськості тощо. Обидва напрямки мають свої плюси та мінуси. Ідеалістичний напрямок дозволить відтворити історичну велич Цитаделі, проте його реалізація потребуватиме значних коштів та часу. Реалістичний напрямок може бути більш економним та швидким, але він

Важливо, щоб будь-яке рішення щодо розвитку гори Цитадель ґрунтувалося на ретельному аналізі та враховувало думку всіх зацікавлених сторін.

3.3. Рекомендації щодо архітектурно-просторової організації Цитаделі

Цей підрозділ ґрунтується на висновках історико-містобудівного обґрунтування та враховує пропозиції з попередніх проектів. План передбачає поділ території на п'ять зон:

1. *Північно-західна зона:* Ця зона включає територію навколо північно-західної башти, а також північні та західні схили. Вона буде оформлена як загальнодоступна паркова зона. Бібліотечне сховище, що знаходиться в монументальній Максиміліанській вежі на вулиці Коперника, й надалі виконуватиме роль книгосховищем.
2. *Північна зона:* Планується перетворити північно-східну башту на меморіальний комплекс.
3. *Північно-східна зона:* Ця територія буде призначена для спортивної активності.
4. *Центральна зона:* Ця зона буде служити центром ділової активності. Для цього будуть реконструйовані історичні будівлі, перетворивши їх на сучасні офісні приміщення. Також будуть знесені непривабливі споруди, а втрачені елементи колишніх фортифікаційних споруд будуть відновлені. Територія буде облагороджена і відкрита для вільного доступу.
5. *Південна зона:* Південний вал та в'їзна брама будуть відтворені в їх історичному вигляді, а південні башти будуть відреставровані й обладнані

всім необхідним для комфортного перебування відпочиваючих та туристів.

Дисгармонійні об'єкти на цій території будуть видалені та відновлено історичний простір зовнішнього плацу.

Ця зона буде обладнана як місце для проведення масових заходів, народних гулянь, концертів та виставок під відкритим небом.

З південного боку пропонується надати земляним насипам та іншим елементам історичного ландшафту автентичного вигляду. Контр-ескарпи: Це штучні схили, які йдуть вниз від ескарпових ровів. Вони призначалися для того, щоб ускладнити ворогу підйом до фортеці. Контр-ескарпи Львівської цитаделі частково збереглися і потребують реставрації. Схили Цитадельного пагорба рекомендується очистити від самосіву та розрідити, щоб покращити сприйняття фортифікаційних споруд та ландшафту.

Що стосується мережі алей та доріжок, пропонується прокласти їх згідно з історичними картографічними матеріалами. Це дозволить максимально точно відтворити історичний ландшафт Цитаделі другої половини 19 століття.

Важливою складовою цього ландшафту також є ескарпові рови біля фортифікаційних споруд. Ескарпові рови - Це глибокі рови, які оточують фортифікаційні споруди. Вони призначалися для того, щоб ускладнити ворогу атаку на фортецю. Ескарпові рови Львівської цитаделі добре збереглися і є важливим елементом її історичного ландшафту [13].

Згідно з запропонованою концепцією, територію Цитаделі слід включити до переліку відвідуваних ландшафтно-рекреаційних зон Львова. Це дозволить зберегти та відновити фортифікаційні споруди комплексу разом з історичним ландшафтом. Як передбачено Генеральним планом розвитку Львова, Ці ділянки визначені як ландшафтної та рекреаційні зони. Тому ключовою метою проекту є відтворення меморіальної, історико-культурної та ландшафтно-рекреаційної функцій Цитаделі.

Музей на території цитаделі. На мальовничому пагорбі, що височіє над стародавнім містом Львів, розташувалася велична Цитадель – не лише фортифікаційний шедевр, але й скарбниця історії та культури. Її кам'яні стіни,

зведені століття тому, мовчки свідчать про славні битви, героїчні подвиги та невинну тягу українського народу до свободи. Сьогодні Цитадель, мов величний ветеран, очікує нового життя, яке б зберегло її велич та розкрило світові багатство її спадщини. І саме створення музею на цій території може стати тим ключем, що відчинить двері до нового майбутнього цієї історичної пам'ятки [11] [15].

Музей на Цитаделі – це не просто чергова виставка експонатів. Це можливість оживити історію, зробити її доступною та цікавою для широкої аудиторії. Тут, на місці колишніх фортифікаційних споруд, будуть створені унікальні експозиції, що розкажуть про життя людей у різні епохи, про військові події, що вирували навколо Цитаделі, про незламний дух українського народу. Музей стане не лише осередком наукових досліджень та освітніх програм, але й центром культурного життя Львова. Тут можна проводити лекції, фестивалі, концерти, виставки, що збиратимуть людей, які цікавляться історією, культурою та мистецтвом.

Цитадель з музеєм може стати потужним туристичним магнітом, адже її мальовничі краєвиди та унікальна атмосфера приваблюють мандрівників з усього світу. Розвиток туристичної інфраструктури в цьому районі не лише стимулюватиме економіку міста, але й створить нові робочі місця [11].

Цитадель Львова – унікальна пам'ятка історії та архітектури, яка потребує збереження та популяризації. Створення музею на місці її колишніх воріт може стати ефективним способом досягнення цієї мети.

Історична основа: Ворота Цитаделі, зведені у 1850-х роках, служили входом до фортеці та символом могутності Австро-Угорської імперії. На сьогоднішній день не залишилось про них і згадки.

Концепція музею: Музей на місці воріт Цитаделі має стати не лише сховищем експонатів, а центром культурного життя, де історія оживає.

Основні напрямки його діяльності:

- Експозиційна робота: створення експозиції, що охоплює історію Цитаделі від її зведення до наших днів.

- Науково-дослідницька діяльність: проведення досліджень з історії фортифікації, військової справи та життя в різні епохи.
- Освітня діяльність: розробка та реалізація програм для дітей та дорослих, спрямованих на пізнання історії Цитаделі та Львова.
- Виставкова діяльність: організація тематичних виставок, пов'язаних з Цитаделлю та історією міста.
- Культурно-масова діяльність: проведення лекцій, концертів, майстер-класів та інших заходів для популяризації музею.

Музей на місці воріт: Цитаделі може стати не лише цікавою пам'яткою, але й вхідним вузлом до цілого комплексу історичних об'єктів [5].

ВИСНОВКИ

Проведено дослідження історії Цитаделі у Львові. Це включало вивчення архівних документів, наукових праць, публікацій у ЗМІ та інших джерел. В результаті дослідження було отримано ґрунтовне розуміння трагічних подій, пов'язаних з історією Цитаделі, а також її значення для міста та його мешканців.

Проаналізовано сучасний стан Цитаделі. Це включало огляд території, візуальне обстеження історичних споруд та ознайомлення з планами розвитку цієї території. В результаті аналізу було виявлено, що Цитадель перебуває у занедбаному стані, багато історичних елементів потребують реставрації, а територія не використовується належним чином.

Розроблено концепцію проекту простору пам'яті на території Цитаделі. Ця концепція передбачає збереження та відновлення історичних елементів Цитаделі, створення меморіального комплексу, забезпечення доступності території для відвідувачів, використання сучасних технологій інтерпретації, створення нових функціональних зон, озеленення території та забезпечення комплексної охорони та збереження історичної пам'ятки.

Оцінено вартість реалізації проекту. Це включало розрахунок витрат на реставраційні роботи, будівництво нових об'єктів, благоустрій та озеленення території.

Розроблено план реалізації проекту. Цей план включає етапи реалізації проекту, відповідальних за його виконання, а також джерела фінансування.

Проведено презентацію проекту. Включаючи опис концепції проекту, його переваг, вартості та плану реалізації.

Очікується, що результати цієї роботи будуть використані для реалізації проекту простору пам'яті на території Цитаделі у Львові. Цей проект дозволить зберегти пам'ять про трагічні події історії міста, створити новий культурний та туристичний центр, покращити благоустрій та озеленення території, а також створити нові робочі місця та стимулювати розвиток місцевої економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Helga, *Цитадельне узгір'я, як триада колишніх гір Калічої, Шембека та Познанської*, 2020
2. Paula Pintos, *Square Tower of the Lviv Citadel / Architecture Studio Symmetry*, 2023
3. Бабка Володимир , & Політика Пам'яті: *Спроба теоритичного синтезу, моделі впровадження та роль у перехідному суспільстві*, 2021
4. Валерій Бондаренко: *Забута сторінка з історії львівської цитаделі*, 2018
5. Галина Терещук, *Львівська цитадель: місто в місті, яке розпродается, руйнується і втрачається*, 2021
6. Державний архів Львівської області (Колектив Авторів), *Звід Пам'яток Історії та Культури України м. Львів. Т. 1*, 2012
7. Ігор Оконченко, & Ольга Оконченко: *Львівська Цитадель*, 2011
8. *Інтерактивний Львів, Колишні Казарми Цитаделі*, 2023
9. *Інтерактивний Львів, Цитадель у Львові*, 2023
10. *Інтерактивний Львів, Шталаг 328, Топографія полону*, 2022
11. Львівська цитадель як об'єкт військово-історичного туризму / О. О. Петришин. – *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Архітектура. – 2014. – № 762. – С. 127-132.
12. Львівська цитадель: історія та сучасність / М. І. Гайворонський, & І. М. Горвий. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005.
13. Максим'юк Т. М., Дідик В. В., Грицак М. М., *Природно-Ландшафтний Комплекс "Цитадель"*, 2015
14. Науковий центр імені Ф. Петрякової, *Концентраційний табір "Цитадель" у м. Львові*, 2020
15. Редакція ВГолос, *Львівська Цитадель: зневага до минулого чи рятунок від занепаду?*, 2021
16. Сентипал П., *Львівська Цитадель*, 2023
17. Тетяна Яворська, *Захід еспресо: Львівська цитадель: місце тисячолітньої історії, яке потребує вишанування*, 2023
18. Фотографії Старого Львова, *Львівська цитадель: танці на кістках*, 2014

19. Центр міської історії, *Пам'ять та комеморативні практики в міському публічному просторі*, 2018
20. Цитадель у Львові: проблеми охорони та реставрації / В. С. Іващенко. – *Вісник інституту археології та джерелознавства НАН України*, 2007. – Т. 17. – С. 147-154.
21. Цитадель у Львові: проблеми пам'яті та історичної справедливості / М. І. Гайворонський. – *Пам'ять і право*. – 2020. – № 11. – С. 14-21.
22. Шевель Оксана, *Чи є вихід? Війни пам'яті у пострадянській Україні в порівняльній перспективі*, 2017